

גבריאל חנוכה

לרפואתם של

מו"ר סבי יצחק ברוך בן סעדה

וסבתי מרת אסנת בת יעל-טוב

דין "מתוך"

- א. הקדמה
- ב. הגמרות
- ג. שיטות הראשונים בדין "מתוך"
- ד. דין "מתוך" במלאכות שלא הוזכרו בגמרא
- ה. "מתוך" מאוכל נפש למכשירין

א. הקדמה

מפרשת המועדות שבספר ויקרא (פרק כג) אנו למדים, שכל מלאכה שנאסרה בשבת נאסרה ביו"ט, פרט למלאכת אוכל נפש שהתיר אותה הכתוב במפורש: "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" (שמות יב, טז).

הגמרא בביצה (יב, א) מרחיבה ולומדת את דין "מתוך" - "מתוך שהותרה... לצורך הותרה נמי שלא לצורך". ותמה בתשובות הרי"ד (פב) על דין זה: "ומאי דכתב מר הפלא ופלא מה סברא לומר מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך?! וסיכסם שישנם שני סוגי "מתוך":

א. בדבר שאינו אוכל נפש אולם הוא לצורך גופן - מותר אף לכתחילה. ולפי זה פירוש "מתוך" הוא: כמו שהותר זה כך הותר זה. ולכן התרנו להוציא קטן וספר תורה (יב, א), אף שאינם אוכל נפש, כי הם צרכי גופו.

ב. בדבר שאינו אוכל נפש וגם אינו צורך גופו - אמרינן שמתוך שהותר לצורך הוקלש¹ איסורו בשלא לצורך שאין לוקים עליו. וכן בנדבים ונדבות, שאף שאסור לשחוט נדרים ונדבות מהתורה - אחרי שהתרנו לשחוט לצורך אוכל נפש הוקלש האיסור, ולא ילקה על שחיטתם.

1. הרי"ד כתב טעם זה גם לגבי "הואיל". ועיין שם באורך, האם מי שאומר "מתוך" אומר "הואיל".

היראים (קיג) כתב טעם נוסף:

מתוך אותו מקרא עצמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה למד היתר הנאת הנשמה. וטעמא, ד"אך אשר יאכל לכל נפש" כתיב, פירוש: יהנה לכל נפש... ונשמה בלא גוף נקראת נפש.

לדברי היראים, פירוש "מתוך" הוא: מכיון שהמלאכה הותרה לצורך הנאת הגוף הותרה גם שלא לצורך הנאת הגוף, ובלבד שיהיה בזה הנאה וצורך הנשמה.² טעם נוסף מובא במגיני שלמה (יב, א ד"ה ועוד): התורה חתירה אוכל נפש בפסוק "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם". ואם הייתה כוונת התורה להתיר רק את הפעולות שלצורך אוכל נפש, די היה לכתוב "אך אוכל נפש יעשה לכם". מתוך כתיבת ההיתר באופן המתיר מלאכת אוכל נפש, יש לחבין שההיתר הוא כללי לאותן המלאכות הנעשות לצורך אוכל נפש, אף על פי שהוא עושה אותן בחג שלא לצורך אוכל נפש.³

ב. הגמרות

בית שמאי אומרים אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר תורה לרשות הרבים. ובית הלל מתירין. (משנה ביצה יב, א)

הגמרא (שם) מרחיבה את המחלוקת בין בית הלל ובית שמאי:

תני תנא קמיה דרבי יצחק בר אבדימי: השוחט עולת נדבה ביו"ט לוקה. אמר ליה: דאמר לך מני? בית שמאי היא... דאי בית הלל הא אמרי מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך; הכא נמי מתוך שהותרה שחיטה לצורך הותרה נמי שלא לצורך.

משמע שלבית הלל אמרינן "מתוך" גם בשחיטה.

תני תנא קמיה דרבי יוחנן: המבשל גיד הנשה בחלב ביו"ט ואכלו - לוקה חמש; לוקה משום מבשל גיד... אוכל גיד... מבשל בשר בחלב... אוכל בשר בחלב... הבערה.

2. ולטעמו - כל דבר מצוה, אפילו אינה מצות חובת היום, אמרינן בה "מתוך" להתיר לכתחילה. ועיין שיטתו גבי נדרים ונדבות, וצריך עיון. ובוודאי ששיטתו אליבא דהתוספות ודעימיה (ראה להלן סעיף ג), שהרי הצריך "צורך הנשמה".

3. שיטתו גם אליבא דרש"י (ראה להלן סעיף ג).

אמר ליה: פוק תני לברא - הבערה ובשול אינה משנה. ואם תמצא לומר משנה - בית שמאי היא, דאמרי לא אמרינן מתוך שהותרת הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, הכא נמי לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. (שם)

משמע שלבית הלל אמרינן "מתוך" גם בהבערה.
בגמרא בכתובות (ז; א) מצינו הרחבה נוספת לדין "מתוך":

רב יהודה שרא למיבעל בתחלה ביו"ט... רב פפא משמיה דרבא אמר ביו"ט שרי, בשבת אסור. אמר ליה רב פפי לרב פפא מאי דעתך מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, אלא מעתה מותר לעשות מוגמר ביו"ט דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך? אמר ליה עליך אמר קרא "אך אשר יאכל לכל נפש" - דבר השווה לכל נפש.⁴
אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי אלא מעתה נזדמן לו צבי ביו"ט הואיל ואינו שוה לכל נפש הכא נמי דאסור למשחטיה?
אמר ליה אנא דבר הצורך לכל נפש קאמינא, צבי צריך לכל נפש הוא.

משמע שאמרינן "מתוך" גם בחבורה.

ג. שיטות הראשונים בדין "מתוך"

שיטת רש"י

רבה רצה להסביר, שמחלוקת בית שמאי ובית הלל במשנה (יב, א) היא האם נאסרה הוצאה ביו"ט ונתקנו ערובי חצירות ליו"ט או לא - לבית שמאי נתקנו ערובי חצירות ליו"ט ולבית הלל לא.

אולם רב יוסף הקשה על פירוש זה: "אלא מעתה ליפלגו באבנים! אלא מדלא מפלגי באבנים שמע מינה בהוצאה שלא לצורך פליגי". והסביר רש"י (ד"ה אלא מדלא אפלוג באבנים):

שמע מינה דלכולי עלמא יש הוצאה ליו"ט אלא שמן התורה הותרה לצורך, ובית הלל אית להו כיון דהותרה לצורך - הותרה מן התורה לגמרי,⁵ אלא

4. לגבי דין מוגמר עיין בניצה כב, ב וברש"י שם, וברמב"ם (יום טוב ד, ו), הטעם שאסור לעשות מוגמר ביו"ט.

5. הקשה הרשב"א (מובא בשיטה מקובצת) על הסתירה בדברי רש"י: אי יש עירוב והוצאה ליו"ט ליחייב בהוצאת אבנים, ואי הוצאת אבנים לא אסירי אלא מדרבנן אם כן אין ערוב והוצאה ליו"ט. ועיין שם

רבנן גזורי' במידי דהוי טרחא דלא צריך, כגון אבנים, אבל בקטן וספר תורה דצריכינן להו ביו"ט - לא גזור. ובית שמאי לית להו מיגו ומידי דצורך אכילה שהתורה התירתו - הותר, ושאינו צורך אכילה - באיסורו עומד מן התורה.

יוצא לפירושו, שדין "מתוך" מתיר לגמרי מן התורה. כך גם למד הפני יהושע (יב, א), שכל שנעשה לצורך אוכל נפש הותר לגמרי מן התורה, כפשט לשון הכתוב "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" - דאיתן המלאכות השייכות באוכל נפש "יעשה לכם", והותרו לגמרי.

ישנן שתי אפשרויות להבין את שיטתו של רש"י:

א. הר"ן (ה, ב בדפי הר"ן ד"ה אבל אבנים) - הוצאת כלים נאסרת בגלל שמוציאה למחר, ואין לטרוח היום בשביל מחר. לכן, אם מוציא דבר היום, כגון כלים (שהרי אינם מוקצה), אפילו שאין בהם צורך היום כלל - מותר, וכל גזירת חכמים היא על הוצאה למחר.

ב. המגיד משנה (א, ד) - דווקא דומיא דקטן ולולב לא גזרו בו רבנן דצריכינן אותם ליו"ט, אבל דבר שאינו נצרך ליו"ט (כגון אבנים) - אפילו להוציאו לבו ביום אסור מדרבנן. שכל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביו"ט אלא לצורך אכילה⁶. וכן כל מה שאסורנו בשבת נאסור פה - כגון הוצאת כלים שמלאכתם להיתר, שאף הם אסורים בטלטול שלא לצורך כלל (רמב"ם שבת כה, ג), פרט לאוכלים וספרי קודש - שעליהם לא נגזור כלל (שבת ככג, ב), וכמובן שמחמה לצל חשיב לצורך.

מכל מקום, הן לפי הר"ן והן לפי הרב המגיד, "מתוך" מתיר איסור דאורייתא אף שאין בהוצאה זו צורך כלל. והנפקא מינא היא, האם יש איסור דרבנן בהוצאת דברים שאין בהם צורך כלל - לר"ן מותר, למגיד משנה אסור.

תירוץ השיטה מקובצת בשם מורו.

6. הסביר המהר"ם (ד"ה אלא מדלא) את טעם הגזירה: אי סבירא ליה שאין כלל איסור הוצאה ביו"ט, אם כן אפילו אבנים יהיה מותר לטלטל לגמרי ביו"ט, דלא שייך לגזור עליהם, שהרי ההוצאה אינה מלאכה. אולם עכשיו, שיש איסור הוצאה ליו"ט והוי בכלל "לא תעשה כל מלאכה" שאסור מהתורה, אלא שהותר מכוח "מתוך" - דין הוא לגזור ולאסור מדרבנן במידי דלא צריך כלל, כגון אבנים, משום דלא לייתי להקל ביו"ט בכל מלאכות שהן דאורייתא.

7. הר"ן תפס עיקר בשיטת רש"י את המלים "הותרה מן התורה לגמרי", אולם הרב המגיד דייק מהמשך דברי רש"י - "אבל קטן וספר תורה דצריכינן להו ביו"ט לא גזור" - משמע שיש צורך קצת במה שרוצה להוציא, ואף שאינו אוכל נפש הותר מדין "מתוך".

8. כך גם הבינו התוספות (יב, א ד"ה הכי גרסינן) ברש"י.

הקשו התוספות (יב, א ד"ה הכי גרסינן) על פירושו של רש"י מהגמרא בפסחים מו, ב: "האופה מיו"ט לחול לוקה", ולא אמרין 'מתוך'. וגם רבה, הסובר שאינו לוקה, מסביר שכל סיבת הפטור ממלקות היא מצד "הואיל ומיקלעי ליה אורחים חזי ליה", ומדוע אינו פוטר מצד דין "מתוך"?

נבאר את שיטת רש"י:

לפי הבנת התוספות ברש"י יוצא, שמעיקר הדין אין שום חיוב מלקות באותם הדינים ששייך לומר בהם דין "מתוך". לכן הקשו התוספות: הרי אנו מסתכלים על המלאכה, וזו הותרה ביו"ט מדין "מתוך", ואם כן מדוע לוקה?

תירץ הקרבן נתנאל (פרק א ס"ק ל) על פי המגיני שלמה (יב, א): יש לומר לשיטת רש"י, שאין אנו מסתכלים רק על עצם המלאכה אלא אף על הזמן שלשמו התרנו אותה. התורה התירה לבשל ביו"ט לצורך אוכל נפש; היות שדין "מתוך" שואב את כוחו ממה שהותר לצורך אותו היום, לכן אדם החורג מהיתר הזמן שהתורה התירתו - לא נוכל לפוטרו מדין זה. על כן, גם לפי רש"י המבשל למחר ילקה⁹ אף על פי שיש דין "מתוך", ובא רבה וחיידש שיש דין נוסף - "הואיל" - והוא הפוטר ממלקות.

וכן משמע מהמאירי בבית הבחירה (יב, א), דלאחר שאי אפשר לבוא מדין "מתוך" נבוא מתורת "הואיל". וזה לשונו: "בכל הדברים שהם נעשות תמיד לצורך אכילה... מותר לכתחלה. וכל שנעשית לצורך יו"ט עצמו אף על פי שאין הדבר מותר לו - כגון המבשל את המוקצה או... שוחט עולת נדבה - אסור ואינו לוקה. ואם עשאן שלא לצורך יו"ט ושלא לכונת מצוה ושלא לשום צורך שלו - לוקה בעשייתו, אלא אם כן אנו באין מתורת "הואיל ואי מקלעי ליה אורחים... הא במקום שאין לבא עליהם מטעם זה, כגון ששוחט דברים האסורים לצורך מחר - לוקה".

סיכום: להבנת התוספות ברש"י - המבשל לצורך מחר אינו לוקה בגלל דין "מתוך", והוא הדין במוציא לצורך מחר.

אולם להסבר המגיני שלמה - יודה רש"י שהמבשל למחר לוקה¹⁰.

9. וכן כתב הצ"ח יב, א ד"ה הכי גרס רש"י.

10. וכך הובא בשער המלך (א, ד ד"ה ואי קשיא לך) בשם הר"ן ברש"י מכתב יד למהר"א לפפא: "ואני אומר שלא כיון רש"י לומר שלא תהא שום הוצאה אסורה ביו"ט מן התורה למאן דאית ליה 'מתוך', שהרי כתב (רש"י בדי"ה ואף ר"י סבר במתוך פליגי ולכולי עלמא יש איסור הוצאה ליו"ט מיועבירו קול במחנה' דישנה בשאר מלאכות...), הרי גילה דעתו דלמאן דאית 'מתוך' איכא הוצאה ביו"ט דמיתסרא מדאורייתא, עד שהוצרך לומר דמה שלא הזהיר ירמיהו אלא על השבתות הוא משום 'הלואי ישמעו, לפיכך נראה שהוא סובר דכל הוצאה שאינו עושה אותה אלא ליומיה אף על פי שאין בה צורך היום כלל שריא מדאורייתא, אבל הוצאה שאינו עושה אותה אלא לצורך מחר מתסרא מדאורייתא".

מפשט לשון רש"י ומדוגמאות המשנה נראה כהבנת המגיד משנה ברש"י¹¹. על פי זה מבוארת שיטת רש"י במוגמר (משנה כב, ב), שביאר את סיבת איסור עשיית המוגמר משום שאינה שווה לכל נפש אף על פי שהותרה הבערה שלא לצורך. דאף שהתרנו הבערה אף שלא לצורך מדין "מתוך", אנו תוחמים את ההיתר בתנאי "שיהא שווה לכל נפש"¹². הראיות לפירושו של רש"י:

א. מפשט הגמרא לגבי עולת נדבה משמע שאין שום איסור לבית הלל, דמתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך (מכל מקום מדרבנן ודאי אסור, כיון שאינה צורך יו"ט ששווה לכל נפש).

ב. מבישול גיד הנשה בחלב שאמר רבי יוחנן "הבערה ובשול אינה משנה" - והרי אסור לאכול גיד הנשה, ובכל זאת לא חייב משום מבשל, דפטרין ליה מדין "מתוך" אף שאין בזה צורך יו"ט (מכל מקום מדרבנן אסור).

שיטת רבינו תם

לרבינו חננאל ורבינו תם היה קשה על פירושו של רש"י:

א. מפסחים מו, ב.

ב. גירסת הספרים היא "אלא מעתה הוציא אבנים לבית הלל הכא נמי דלא מחייב מלקות". לפי זה משמע שגם לבית הלל יש איסור מהתורה בהוצאת אבנים, ודלא כרש"י שאסור רק מדרבנן.

ג. בכתובות ז, א אסרנו מוגמר משום שאינו שווה לכל נפש, ואם כן כל שכן דבר שאינו לצורך היום כלל.

ד. למה אסרנו שריפת קדשים ביו"ט (פסחים פג, ב), הרי יש בזה מצוה, ומתוך שהותר לצורך הותר נמי שלא לצורך.

11. הסבר נוסף בשיטת רש"י הובא בשיטה מקובצת בשם רבו, בעקבות קושיית התוספות (הובאה בשם הרשב"א), וזה לשונו: "דבין רבה בין רב חסדא כלהו סבירא להו דלא אמרינן מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, וביהואילי פליגי דהא פלוגתא דאמוראי היא, דרב יוסף סבר דאמרינן מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, ואפילו שלא לצורך היום כלל... ורבה חולק על זה ואמר דלא אמרינן מתוך להתיר כל דבר, אלא אם הוא דבר שיהא ראוי אם יבאו לו אורחים אמרינן יהואילי ומיפטר, אבל אם אינו ראוי לאורחים, כגון אבנים, מחייב על הוצאתן. והיינו דמדכר יהואילי ולא מדכר כלל מתוך. ותדע לך מדקאמר הכא יואף רבי יוחנן סבר דבמתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך פליגי - מכלל דאיכא מאן דסבירא ליה כאתקפיה דרבא דלא אמרינן מתוך".

12. באיסורי דרבנן אסרנו לטלטל אבנים משום טירחה או להוציא כסא משום זילותא דיו"ט, אלא אם כן "רבים צריכים לו" (כה, א).

כתוצאה מקושיות אלה¹³ נקטו התוספות שיטה אחרת:

אם אין צורך כלל - אף בהבערה, הוצאה ושחיטה יש איסור מהתורה, וכל ההיתר הוא רק כשיש צורך קצת. לכן נקטה המשנה דוגמאות של קטן, לולב¹⁴ וספר תורה, שבכולם יש צורך קצת¹⁵.

וביאר הרא"ש (פרק א, סימן יח): "הוא הדין נמי אם צריך לילך לבית הכנסת או לטייל בשמחת יו"ט ואי אפשר לו להניח את הקטן יחיד בבית, יכול הוא להוציאו עמו. וכן להוליך ספרים עמהם לבית הכנסת"¹⁶.

משמע שהבין הרא"ש שר"ת התיר רק טיול של שמחת יו"ט, אבל סתם טיול הווי שלא לצורך ואסור.

אולם מלשון התוספות משמע שהתיר ר"ת סתם טיול. וכן פסק הרמ"א (תק"ח, א). לשיטת התוספות פשוט מדוע האופה מיו"ט למחר חייב מהתורה - כיון שאין בזה צורך יו"ט כלל, אלא שבא דין "הואיל" ומציל אותנו מדין מלקות. אולם קשה לפירושם: א. ההיתר של בית הלל לשחוט עולת נדבה ביו"ט, והרי אין זה צורך יו"ט! ויש לומר - לא שזה מותר, אלא שאין לוקים על זה כיון דבמילי דשמיא קא עסיק.

13. קושיות אלה מתורצות בתוך דברי רש"י, פרט לקושיה הרביעית, שעליה מתרץ הקרבן נתנאל (פרק א ס"ק ט' שקושיה זו קשה רק לרב אשי שלמד זאת מקל וחומר; אולם חזקיה, אב"י ורבא למדו שאסור לשרוף קדשים ביו"ט מפסוק, ולפי שזו גזירת הכתוב לא שייך להתיר מדין "מתוך", ואין הכי נמי שמעיקר הדין היה מותר.

גם לרב אשי אינה קושיה, שהרי רש"י בדף כז, ב על המשנה פירש "דגורת הכתוב היא שאין קדשים טמאים מתבערים ביו"ט דרחמנא אחשבה להבערתן דכתיב 'באש ישרף' הלכך מלאכה היא". יישוב נוסף לדברי רש"י מובא בפרי חדש לסימן תצה ס"ק א, ובשורשי הים שורש מתוך ד"ה והנראה לעניות דעתי:

14. לולב - לאו דזוקא בסוכות אלא גם ביו"ט דיש צורך קצת לכבד בו את הבית, רש"י סוכה מ, א ד"ה יצאו (מהר"ץ חיות). ומיירי בלולב שלא הוקצה למצותו, דאי לאו הכי אסור בטלטול.

15. וכעין זה הרשב"א והרא"ה (בשיטה מקובצת כתובות ז, א): "הא דאמרין הותרה שלא לצורך, פירוש - שלא לצורך אוכל נפש, והוא שיהיה צורך היום או שאר הנאות הגוף. והוא שיהא כעין אוכל נפש בכל דבר - כמו שאמרו שיהא שווה לכל...".

16. והוא הדין להחזירן (רא"ש שם בדעת ר"ת). אולם הראב"ן הסתפק בזה, דמלשון הגמרא יא, ב "שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן" משמע שרק שלושה דברים אלו התירו. אולם הרא"ש בדעת ר"ת לא חשש לגמרא זו, כיון דסבירא ליה שהיא התייחסה למה שנאמר שם (וכך תירץ המרדכי). וכתב המרדכי (סימן תרנח): "ונראה דהוא הדין להחזירן לבית אף על גב דאינו רוצה להחזירן ללמוד בהן היום... הגה"ה לשון מורי הר"ם ז"ל (המהר"ם מרוטנבורג): ולהחזיר ספרים לבית אסור ביו"ט אם אינו רוצה ללמוד בהם היום, ולא אמרינן מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך אלא לצורך מצות היום". הטור (סימן תק"ח) פסק כהבנת אביו הרא"ש: "וכשם שמותר להוציאו כך מותר להחזירו". ופשוט דבריו

ב. דברי רבי יוחנן, שהבערה ובישול אינם משנה, שמתוך שהותרו לצורך הותרו נמי שלא לצורך - ומדוע לפי התוספות אינו לוקה, הרי אין בזה צורך יו"ט כלל, והם כאבנים שאיסור הוצאתן מן התורה ולוקים! נדחקו התוספות (בדי"ה הכא נמי) ותירצו, דכיון שהיה בדעתו של זה לאוכלו היינו צורך יו"ט¹⁷.

לאור האמור בשיטת התוספות, משמע שהם לא יסבירו את הפסוק המתיר אוכל נפש כרשי"י, אלא ידרשוהו כך: "הוא לבדו יעשה לכם" - מתי הוא לבדו יעשה לכם? בתנאי שיש בו גם קצת "לכם"¹⁸, ולכן רק אם יש בו קצת צורך יו"ט הותר מהתורה.

שיטת ר"ח

לאור הקושיות לעיל בפירוש רשי"י חלך ר"ח (אוצר הגאונים עמוד 12) בשיטת התוספות, אלא שהצריך תנאי נוסף: **צורך מצוה**. לכן הסביר את המשנה כך: המוציא קטן - למולו, לולב - לצאת בו ידי חובת מצות נטילת לולב, וספר תורה - לקרות בו. לפי זה, גירסתו בגמרא כגילסת התוספות וכהסברם, שאם אין בו צורך היום כלל - אסור מהתורה.

הרא"ש (פרק א סימן יח) פסק להלכה כר"ח.

הרא"ש ור"ח ידרשו את ההיתר "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" - כיון שזה ממצוות היום, והוא הדין לכל מה שהותר מדין "מתוך". שורש מחלוקת ר"ח ור"ת - ר"ח מתיר רק מה שמוגדר כשמחת יו"ט באופן אובייקטיבי, אולם ר"ת מתיר כל שמחת יו"ט פרטית-סובייקטיבית.

פסק ההלכה במחלוקת ר"ח ור"ת

ברא"ש (שם) הובא הירושלמי (פ"א ה"ז): "בית שמאי אומרים ולא את המפתח, ובית הלל מתירין. ואמר רב אושעיא בר רב יצחק הדא דתימא במפתח של אוכלין, אבל במפתח של כלים לא. והא רבי אבהו יתיב ומתני ומפתח דפלטרין בידיה? פילפלין הוה ליה בהדיה".

שמות להחזיר כל מה שמותר להוציא ללא תנאי. אולם התפארת שמואל על הרא"ש (פרק א סימן ו) כתב: "ולי נראה דאף המחבר (הרא"ש בנוסף למהר"ם) לא התיר אלא היכא דאיכא למיחש שמא יגנבו דאיכא למימר התרת סופו משום תחילתו, אבל היכא שרוצה להחזיר בלא חששא שמא יגנבו לא".¹⁷ והרשב"א תירץ, דמקרי צורך יו"ט כיון שיכול ליהנות ממנו באיסור ולא לקי (שיטה מקובצת יב, א ד"ה לכן דוחק לומר).

¹⁸. אולם רשי"י והרמב"ם סוברים שמהמילה "לכם" ממעטים - לא לעכו"ם ולא לגבוה וכו', אבל אין לומדים ממנה את "כמות" הצורך שצריך כדי להתיר מלאכת אוכל נפש.

כן ציטט הרא"ש את תשובת הגאונים: "כל הוצאה גבי צורך יו"ט שמותרת משום אכילה, דכוותיה מותרת גבי תכשיט משום כבוד יו"ט. אבל הוצאה שלא לצורך אכילה ושלא לצורך תכשיט, כגון אותן שיוצאין עם המפתחות קשורות באזוריהן - שלא כדין. הן עושין ואסור לעשות כן, וכן פסקו הלכה בשתי ישיבות".

אם כן, מפתח שסוגר בו כלים שאין בהם צורך היום כלל - אפילו אם ירא להניחו בבית אסור להוציאו. וכן פסק הטור (תק"ח).

אולם בהגהות סמ"ק (רפב, עמוד שיד אות טז) כתב, שבמפתח תיבה שאין בה אלא מעות - כיון דליבו דואג משום פסידא, חשוב צורך קצת. וזה מתאים לשיטת ר"ת שהשמחה סובייקטיבית. וכך פסק הרמ"א בתק"ח, א.

ברם האחרונים (טי"ז, מהרש"ל ועוד), הובאו דבריהם במשנה ברורה (סי"ק ו), פסקו שנכון להחמיר ולנהוג כרא"ש והטור, ולהתיר הוצאה רק לגבי אוכל נפש ממש או צורך מצוה ושאר דברים השייכים לאותו היום, ולא בשביל הפסד ממון.

שיטת הרמב"ם

כך פסק הרמב"ם (יום טוב א, ד):

כל מלאכה שחייבין עליה בשבת אם עשה אותה ביו"ט שלא לצורך אכילה לוקה, חוץ מן ההוצאה מרשות לרשות וההבערה - שמתוך שהותרה הוצאה ביו"ט לצורך אכילה הותרה שלא לצורך אכילה. לפיכך מותר ביו"ט להוציא קטן או ספר תורה או מפתח וכיוצא באלו מרשות לרשות. וכן מותר להבעיר אף על פי שאינו לצורך אכילה.

ושאר מלאכות, כל שיש בו צורך אכילה - מותר, כגון: שחיטה ואפייה ולישה וכיוצא בהן. וכל שאין בהן צורך אכילה - אסור, כגון: כתיבה ואריגה ובנין וכיוצא בהן.

וכתב הראב"ד (שם): "וכן מותר להבעיר אפילו שאינו צורך אכילה - זהו להחם... בירושלמי אמרו לא תאסור ולא תשרי".

וקשה על הרמב"ם קושיית הרש"ל (בביצה יב, א), שהרי מפשט הגמרא משמע שאומרים "מתוך" גם בשחיטה ובישול ולא רק בהוצאה והבערה!

הסביר המגיד משנה: כוונת הרמב"ם היא, שכל מלאכה שחייבים עליה בשבת ואותה מלאכה במהותה אינה לצורך אכילה - אם עשה אותה ביו"ט לוקה¹⁹, ואפילו עשאה לצורך

19. והמב"ט בק"ת ספר על אתר חולק, וסבירא ליה שאינו לוקה מדאוקייטא "דלאו בכלל מלאכת עבודה הוה כיון דעשאן לצורך אכילה".

אכילה; חוץ מהוצאה והבערה, שאף על פי שעשאו שלא לצורך אכילה - אינו לוקה. ופירושה של מלאכה שאינה במהותה צורך אכילה - נתבאר ברמב"ם, שמושג זה כולל כל מלאכה שאינה נעשית באכילה ושתייה, ואם כן מן הדין היה שהבערת והוצאה תהייתה אסורות כמו כתיבה ואריגה, אלא מתוך שהותרו לצורך אכילה הותרו נמי שלא לצורך אכילה:

יוצא, שהמגיד משנה הבין שהרמב"ם סובר כרש"י, שכל הקשור באכילה אומרים בו "מתוך", והרמב"ם לא כתב זאת משום שהדבר פשוט²⁰. והחידוש הוא, שגם בהוצאה והבערה אומרים "מתוך", ואפילו עשאו שלא לצורך כלל אינו לוקה, שהיות שהותרו - הותרו לגמרי, אלא שחכמים גזרו בהוצאת אבנים וכיוצא בהן משום טירחה, ומותר להוציא רק מה שיש בו צורך קצת, כמו קטן וספר תורה. ושאר מלאכות שאין בהן צורך אכילה - חייב.

את הייחוד שבהוצאה והבערה הסביר המגיד משנה כך: הוצאה - לפי שעיקרה באוכל ובמשקה, ואף על פי שהיא גם בדברים אחרים מכל מקום אמרינן "מתוך". הבערה - על פי הירושלמי (פ"ה ה"ב) ובמכילתא סוף ויקהל: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" - בשבת הוא דאסור, הא ביו"ט שרי.

והא דלא נאסור הוצאה מצד שחיה אפשר לה מבערב - תירץ הרמב"ם (א, ו): "כדי להרבות בשמחת יו"ט... ולא יהיה כמי שידינו אסורות"²¹.

אולם הראב"ד חולק על הרמב"ם, לפי פירושו של המגיד משנה. וזה לשון הירושלמי (פ"ה ה"ב) המובא בראב"ד: "מהו להדליק נר של אבטלה (פני משה: נר בטילה שאינו צריך לה)? חזקיה אמר אסור. מתניתא פליגא על חזקיה: לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, ביום השבת אין את מבעיר אבל מבעיר את ביו"ט... אמר רבי אבונה תניי תמן בית שמאי אוסרים ובית הלל מתירים. רבי נחום אחוי דרבי אילא בעא קומיה דרבי יוחנן, אמר ליה לא תאסור ולא תישרי".

20. וכן כתב המאירי בחידושו (יב, א ד"ה לפום סוגיא): "והרי"ם ז"ל לא כתב בדין זה שחיטה ובישול ואפיה. ונראה הטעם שכל אלו אין ענינם מצוי אלא לצורך אכילה, אבל הוצאה והבערה צריכות הם תמיד להרבה דברים שאין בהם צורך אכילה...". וכהסבר המגיד משנה סבירא ליה המעשה רוקח, ותירץ את כל קושיות הלחם משנה, עיין שם.

ולפי זה, כל המלאכות שקשורות לאוכל נפש - מותר לעשותן ביו"ט ויש בהן דין "מתוך", אולם מה שאפשר לעשות מערב יו"ט ולא יהיה בו הפסד וחיסרון - אסור לעשותו ביו"ט (מדרבנן) אף על פי שהוא לצורך אכילה (רמב"ם א, ה). ולכן המלאכות: קצירה, דישה, זריגה, בריחה, טחינה וריקוד - אסור לעשותן ביו"ט, כיון שאפשר לעשותן מערב יו"ט ואין בכך הפסד או חיסרון (שם א, ז), מה שאין כן בלישה, אפיה, שחיטה ובישול. וכפירוש המגיד משנה פירש הפני יהושע (יב, א) בדי"ה בגמרא.

21. ועיין לראב"ד בהשגה שם. והמאירי בחידושים תירץ דקשה להעלות על לב, כל הדברים שאדם צריך בהוצאתם. והר"ן כתב: "הוצאה והבערה נראה דשרי כל היום, דיש בהן צורך כל היום, אף על גב דאינו אכילה".

פירוש דברי רבי אבונה: בית שמאי ובית הלל נחלקו בדין "מתוך", ורבי יוחנן אומר "לא תאסור ולא תשרי". לכן פסק הראב"ד, שמה שאין בו צורך אכילה, כגון להחם רגליו - אסור. ושווה דינו לכתיבה ואריגה, שחייב בהן אף אם עשאן לצורך אכילה. ולשיטתי - אומר המגיד משנה - לא קשה מהירושלמי על הרמב"ם, שהרי בגמרתנו רבי יוחנן חשווה בין הוצאה להבערה, ופסק הרמב"ם כבבלי²².

אולם הפרי חדש (תצה, א) הקשה על פירושו של המגיד משנה: הרי הרמב"ם (א, טו) פסק שהמבשל ביו"ט לכותים או לבהמה או להניח לחול - אינו לוקה, שאילו באו לו אורחים אותו התבשיל ראוי להם. משמע, שכל סיבת הפטור היא מטעם "הואילי", אבל אם לא שייך "הואילי" - כגון שמבשל סמוך לחשיכה - לוקה, ואם כן אין לפטור מדין "מתוך". ועיין עוד שם בפרי חדש, שהקשה את הקושיות שהקשינו לעיל על רש"י²³.

וסיכם הפרי חדש:

לכן נראה לי שזעת הרמב"ם כשיטת שאר המפרשים, דלא אמרינן "מתוך" אלא בשיש בו צורך היום קצת, כמו שכתב הרב, קטן או ספר-תורה וכיוצא באלו, אבל אבנים וכיוצא בהן - לוקה.

לכן המבשל לחול פטור משום "הואילי", ורק בהוצאה והבערה אמרינן "מתוך". והסיבה לכך - שהוקשה לו מהא דאסרינן לכותים את הנר משום דבר אחר (כב, א), ולא אמרינן "מתוך" אף על פי שיש בו צורך שמחת יו"ט, ולכן סובר הרמב"ם דלא קיימא לך כוותיה דרבי יוחנן (בבבלי) שאמרינן "מתוך" גם במבשל, אלא בהוצאה והבערה בלבד. והטעם שבהוצאה והבערה אמרינן "מתוך" הוא: הוצאה - היא מלאכה גרועה. הבערה - מטעמו של המגיד משנה שהובא לעיל.

לפי הסבר זה משמע, שהראב"ד אינו חולק על הרמב"ם אלא מבאר אותו. (מכל מקום להלכה לא פסק הפרי חדש כרמב"ם, ופסק כשאר ראשונים החולקים עליו, שאומרים "מתוך" גם בשאר מלאכות, אלא שאסור מדרבנן). את קושיית הפרי חדש (מהרמב"ם א, טו - מדין המבשל לכותים או לבהמה) תירץ המגיד משנה שם, וכתב שדין המבשל לכותי שווה לדין המבשל לחול, וכמו שבמבשל לחול אסרנו וחיובנו מלקות - כך גם במבשל לכותי, אלא שנפטור מדין "הואילי"²⁴.

22. כך הסביר גם המאירי את הירושלמי בבית הבחירה לביצה יב, א.

23. ועיין בתירוץ לעיל בשיטת רש"י, שהרי למגיד משנה שיטתם שווה. ועיין בקרבן נתנאל (פרק א ס"ק ט) שחזק ידי המגיד משנה. ועיין עוד במשנה למלך, שמתמודד עם קושיות הפרי חדש.

24. תירוץ נוסף הובא בשיטה מקובצת (יב, א) ובקרבן נתנאל (פרק א ס"ק ט), שבישול לעכו"ם ולבהמה התורה אסרה בפירוש דכתיב "לכם".

מכל מקום, על פירושו של הפרי חדש קשה קושיית הראש"ל (הובא בפירוש הרמב"ם לרב קאפח על אתר): הרי בסוגייתנו ישנם שלושה אמוראים - רב יצחק בר אבדימי, רב יוסף ורבי יוחנן - שכולם סוברים שאמרינן "מתוך" בכל המלאכות, ולא נדחה שיטתם בגלל הגמרא בכב, א.

והנשמת אדם (כלל פ"ס"ק א) כתב: הרי פשוט מהגמרא שאמרינן "מתוך" בבישול, ואיך הרמב"ם ישיט זאת?²⁵ ולכן דחה את פירוש הפרי חדש.

להלכה

הטור (בסימן תצה ובסימן תקיח) פסק כראש"ש: "כל הוצאה שיש בה קצת צורך אפילו אינה לצורכו אלא לצורך מצוה - כגון קטן למולו וספר תורה לקרות בו ולולב לצאת בו - מותר".

בית יוסף (תקיח ד"ה ולענין הלכה): כיון שהמגיד משנה סובר שדעת הרי"ף כרמב"ם וכרש"י, וגם הרי"ן כתב שדברי הרי"ף מטיח כשיטת רש"י, וטעמא דמסתברא הוא שהרמב"ם בשיטת רבו הרי"ף אמרה - כך נקטינן להלכה.

ומשמע, שלדברי הכל אסור להוציא דבר שאין בו צורך ביומו כלל - לא צורך מצוה ולא צורך הדיוט. אלא דלשיטת האחרונים אסור מדאורייתא, ולרמב"ם ורש"י אינו אסור אלא מדרבנן. ומלשון הרי"ן נראה שלרש"י גם מדרבנן לא נאסר.

1. השולחן ערוך

כל מלאכה האסורה בשבת אסורה ביו"ט חוץ ממלאכת אוכל נפש וחוץ מהוצאה והבערה. וכן מכשירי אוכל נפש שלא היה אפשר לעשותה מאתמול.
(תצה, א)

מתוך שהותרה הוצאה לצורך אכילה הותרה שלא לצורך, כגון: קטן ולולב, ספר תורה וכלים אבל אבנים וכיוצא בהן אסור.
(תקיח, א)

וכן פסק בסימן תקיא, שיש "מתוך" גם בהבערה.
אם כן, השולחן ערוך פסק להלכה כמסקנתו בבית יוסף.

2. הרמ"א

הרמ"א בסימן תקיח הוסיף על לשון השולחן ערוך "קטן לולב ספר תורה וכלים" - "הצריכים לו קצת".

25. ואף שהפרי חדש תירץ שהרמב"ם סבירא ליה כריש לקיש בירושלמי, דפליג על רבי יוחנן ואמר דלא אמרינן "מתוך" בבישול - הוא דוחק גדול, דבכל מקום קיימא לן כרבי יוחנן כנגד ריש לקיש.

ונחלקו בדבריו: האם הסביר את שיטת השולחן ערוך, ולכן לא ציין תוספת זו במלים **ז"ש אומרים**. וכן משמע מפשט לשונו (ביאור הלכה ד"ה מתוך). אולם הגר"א כתב שהרמ"א פסק כתוספות, שלא כשולחן ערוך.

הביאור הלכה, לאחר שבודד את רש"י, הרי"ף והרמב"ם משאר ראשונים, כתב שגם מהסבר שיטתם נחלקו (כפרי חדש ברמב"ם, והרא"ש ברי"ף), ואם כן שיטת השולחן ערוך צריכה עיון: למה לא פסק כשאר ראשונים? וסיכם על פי האחרונים: "ואם כן לא נשאר לנו מי שדעתו להקל... ובודאי יש להחמיר ולנקוט כדעת המחמירים".

ד. דין "מתוך" במלאכות שלא הוזכרו בגמרא

מאירי (בית הבחירה יב, א) - "שאר מלאכות אין אומרים עליהם 'מתוך', אף על פי שאמרו בביאה (כתובות ז, א) לכתחלה בשבת 'מתוך' שהותרה חבורה לצורך הותרה שלא לצורך (ולכן התיר רב פפא ביו"ט ואטר בשבת) - הרי דבר זה בכלל שחיטה הוא. וכך פירושו של דבר: מתוך שהותרה חבורה בשחיטה לצורך...".

אם כן, לפי המאירי נתיר מדין "מתוך" רק במה שהוזכר בגמרא במפורש (עיין הערה 20).

נשמת אדם²⁶ (כלל פ ס"ק א) - מצינו י"ב מלאכות שהן לצורך אכילה: הקוצר, המעמר, החדש, הזורה, הבורר, הטוחן, המרקד, הלש, האופה, הצד, השוחט והמפשיט. י"ב מלאכות אלה נקראות מלאכות אוכל נפש, ושאר המלאכות הן בשאר דברים. ואף שיש מהן קצת שנהגות גם באוכל נפש - כמו בניין, דשייך בגיבון - מכל מקום אינה נקראת מלאכת אוכל נפש, שהרי המלאכה היא בבניין החומה, אלא שלפעמים נוהגת גם באוכל נפש, ואף אם עושה אותה לצורך אוכל נפש לוקה. אולם מלאכות אוכל נפש הותרו לגמרי מדין "מתוך" אפילו שלא לצורך כלל, ולכן היה צורך בהיתר מיוחד להבערה והוצאה.

אם כן, לדעת הנשמת אדם: כל המלאכות המיוחדות לאוכל נפש מותרות מהתורה ואמרינן "מתוך", אלא שרבנן אסרו חלק מהמלאכות שאפשר לעשותן מבעוד יום (רמב"ם א, ז).

גם הפני יהושע, כנשמת אדם, מרחיב את דין "מתוך" לכל מלאכות אוכל נפש. וכך פירש (יב, א בד"ה בגמרא):

ולכאורה יש להקשות אהא דמשמע בשמעתין בפשיטות דכל המלאכות שהותרו לצורך אמרינן "מתוך", וכן משמע מפרק קמא בכתובות (ז, א), ואם

26. זהו הסברו לרמב"ם, עיין שם באורך. ושיטתו כמגיד משנה, אלא שנתן טעם אחר לדין "מתוך" בהוצאה והבערה (ועיין שם הסברו לדין מגבן, וצריך עיון).

כן תקשי למאי דקיימא לן הלכה כרבי יהודה דמכשירי אוכל נפש נמי מותרין... ואם כן אין לך מלאכה שאסורה מן התורה, דכולהו שייכי במכשירי אוכל נפש... אלא על כורחך דלא אמרינן "מתוך". אלא שיש ליישב, דשאני מכשירי, כיון דלרבי יהודה גופא מצינו שחילק הכתוב, שלא התיר אלא כשאי אפשר לעשותן מערב יו"ט כדרש מקראי... אם כן פשיטא דקל וחומר שאין לומר בהם "מתוך", אבל במלאכות השייכים באוכל נפש ממש, דמדאורייתא שריא אף באפשר מערב יו"ט, אמרינן שפיר "מתוך". ובזה נתיישב לי היטב לשון הרמב"ם.

ב"ח (סימן תצה ד"ה ומ"ש ובלבד שיהא בהן צורך קצת) - "ואיכא למידק מאי איריא הוצאה והבערה, כל שאר מלאכות נמי הותרו בימתוך לבית הלל, כדאיתא להדיא בפרק קמא דביצה לענין (שחיטת עולת) נדבה ביו"ט, שלא יהא שלחנך מלא ושולחן רבך ריקם (תוספות), ובכתובות (ז, א) נמי שרינן חבורה ביו"ט בימתוך, ופשיטא דהתא נמי בכל שאר מלאכות, שהרי כולן היו בכלל ולא תעשה כל מלאכה והותרה לצורך אוכל נפש, ומתוך שהותרו לצורך הותרו נמי שלא לצורך..."

ותירץ הב"ח: "ונראה לי דאין הכי נמי שכל המלאכות הותרו בימתוך אם יש בהן צורך שמחת יו"ט". ומה שכתב הטור הוצאה והבערה לחוד, טעמו הוא שדווקא בהן קיים הצורך בהיתר מדין "מתוך". שהרי שחיטה היא או שלא לצורך כלל - ואז לא הותרה בימתוך - או שהיא לצורך אכילה - שהרי אין בימינו מציאות של הקרבת קרבן שצריך להתירה מדין "מתוך". ואפיה ובישול וכיוצא בהן - לא תמצא בהן שלא לצורך אוכל נפש, אם לא שאופה ומבשל לגויים ולכלבים, וזה אסרנו - שהרי אינו לצורך יו"ט כלל.

כל זה מבואר לתוספות ודעימיה. אולם לרמב"ם ורש"י, המתירים אפילו שלא לצורך כלל, עדיין הקושיה במקומה עומדת: למה נקט הטור רק הוצאה והבערה? ונשאר הב"ח בצריך עיון²⁷.

אולם על פי מה שהסברנו לעיל בשיטת רש"י על פי המגיד משנה והמגיני שלמה, שאף רש"י לא יתיר באופן שאין במלאכה שום תכלית ליו"ט - מתורצת קושיית הב"ח. מכל מקום, לשיטת הב"ח כל המלאכות הותרו מדין "מתוך" אם יש בהן צורך שמחת יו"ט.

27. הטור פסק כאביו הרא"ש, ולכן קושיית הב"ח עליו אינה קושייה.

תוספות (שבת, צה, א ד"ה והרודה) - "תימה לר"י כיון דמותר לגבן ביו"ט מן התורה... אם כן נפל ביתו ביו"ט יהא מותר לבנותו ביו"ט, דמתוך שהותר בנין לצורך - דמגבן הוי משום בונה... הותר נמי שלא לצורך, ובלבד שיהא צורך היום לאכול בתוכו שלא יכנו שרב ושמש? ויש לומר, דאסור מדרבנן דהוי עובדא דחול כי היכי דאסורין טחינה והרקדה ביו"ט²⁸.

חידושן המיוחד של התוספות-- **מהתולדה אנו מתירים מדין "מתוך" את האב; מתוך שהותר מהתורה לגבן - זו התולדה - הותרה גם הבנייה - אב המלאכה.**

ה. "מתוך" מאוכל נפש למכשירין²⁹

הקשו התוספות בכתובות ז, א: למה אסרנו לכבות את הנר מפני דבר אחר, הרי דבר זה נחשב צורך כל נפש (והתרנו לצוד צבי מפני שהוא צורך כל נפש)? תירצו התוספות שני תירוצים: א. דוקא בבעילה ראשונה, דמצוה היא, הווי צורך מצות היום. ב. כיבוי נר מפני דבר אחר הווי מכשירין, דאפילו באוכל נפש אסור, כדמוכח מהגמרא.

²⁸ הבי"ח הקשה מתוספות זה לשיטת רש"י והרמב"ם, שמתירים מדין "מתוך" אף שלא לצורך כלל. ואם כן הבונה לא ילקה, שהרי מגבן אסור מדרבנן? ויש לומר:

א. רש"י והרמב"ם אינם סוברים כתוספות שאומרים "מתוך" מהתולדה לאב. ועוד, הרי התרנו רק מה שקשור באוכל נפש ולא לשאר מלאכות (מאירי, נשמת אדם). וגם הצרכנו זיקה ליו"ט, ולא התרנו כדברי הבי"ח "אף שלא לצורך כללי".

ב. הקרבן נתנאל (פרק א ס"ק ט תירץ על פי התוספות במגילה (ו, ב), וכך משמע מהרמב"ם (ג, יב) ובהסבר המגיד משנה שם, דכיון שהגבינה שנעשית מאתמול עדיפה מגבינה בת יומה - אפילו באוכל נפש אסור, שהיה לו לעשותה מערב יו"ט.

ג. הפני יהושע (שבת צה, א) תירץ: הא דאמרינן שהמגבן חייב משום בונה היינו דוקא במגבן לאוצר לייבש להצניע לימים רבים, דבכהאי גוונא מתכוין לעשות כמו בבנין למען יעמדו ימים רבים מה שאין כן עשיית גבינות שהותר ביו"ט על כורחך היינו לאכול לאלתר ואם כן בכהאי גוונא לא שייך ביה בניין כלל ולא גרע מבונה על מנת לסתור דפטור. ואם כן לפי זה לא מצינו שהותר בנין לצורך. ולדעתי ברור הוא לחלק בכך אלא שלא מצאתי לשום פוסק או איזה מפרש שמחלק בכך ועדיין צריך לי עיון.

²⁹ הדיון בסעיף זה הוא אליבא דהפוסקים הסוברים שהלכה כרבי יהודה במכשירין [עיין במאמרו של אייל פישלר, "מכשירי אוכל נפש", סעיף ב - המערכת]. לאלו הפוסקים כרבנן דרבי יהודה, לכאורה צריך לאסור להבעיר עצים על מנת לבשל בהם, כיון שלא מצינו כל הבערה בגוף המאכל עצמו, ואם כן לא נחשב למלאכת אוכל נפש והווי רק מכשירין. והרי המגיד משנה ברמב"ם אסר מכשירין לגמרי, אפילו אלו שאי אפשר לעשותם מאתמול!

תירץ הגרש"ז אוירבך זצ"ל בספרו מאורי אש (פרק א ה, א ד"ה וכו'): "דגלי קרא ד"ביום השבת" למידק מיניה הא ביו"ט שרי"י כלומר: הפסוק התיר במפורש דין זה (לתוספת ביאור, עיין שם ט, ד"ה והנלענין). ולולי הטעם של "מתוך" הייתי מתיר רק הבערה לצורך אוכל נפש, ובא דין "מתוך" והתיר לי כל הבערה אף שאינה לצורך אוכל נפש. מיהו הצרכנו שיהיה לצורך קצת.

ולפי זה (לתירוצם השני), לרבי יהודה - שהתיר מכשירין - מותר גם לכבות את הנר, שהרי לכיבוי זה יש דין מכשירין. ואכן הרוקח (סימן רצט) התיר, אולם הטור ושאר ראשונים אסרו אף על פי שפסקו כרבי יהודה, וצריך עיון.

אמנם הרא"ש (פרק א, סימן יח) תירץ: מה שאסרנו לכבות את הנר מפני דבר אחר (אף על פי שהתרנו בעילת מצוה מדין "מתוך") - משום דהווי **כעין** מכשירין. פירוש דבריו: אנו (הפוסקים כרבי יהודה) התרנו מכשירי **אוכל נפש** בלבד, ולכיבוי הנר מפני דבר אחר אין דין מכשירי אוכל נפש.

וזה לשון תוספות הרא"ש בכתובות: "דכבוי הנר הוי מכשירי מצוה **לבעילה**", ואנו מתירים מכשירי מצוה **לאוכל נפש**.

ולכן נקט הטור בריש סימן תצה: "וכן מכשירי אוכל נפש כיון שצריך **לתיקון האוכלין**". מראשונים אלה מבואר, דלא אמרינן "מתוך" מאוכל נפש למכשירין.

וכן משמע מהרשב"א (כב, א), שהקשה: "לימא מתוך שהותר כבוי לצורך הותר נמי שלא לצורך, דהווי דבר השוה לכל נפש, וכדאמרינן בריש פרק קמא דכתובות דמותר לבעול לכתחילה ביו"ט, ואף על גב דקא עביד חבורה, מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה נמי שלא לצורך; ויש לומר, דכבוי לצורך אוכל נפש (שהותר) היינו אורחיה כבשרא אגומרי ומגופו של מעשה הוא (אני משתמש בכיבוי כדי לצלות בשר) וכן חבורה של בעילה; אבל כבוי הנר משום דבר אחר אינו מצרכי התשמיש, וזה דבר אחר, ככבוי הבקעת כדי שלא יתעשן הבית".

אולם דבריו צריכים עיון, שהרי בעבודת הקודש (בית המועד שח סימן ח) פסק, שאם הייתה הבקעת מעשנת תבשילו - מותר לכבותה, שלצורך אוכל נפש מבעיר ומכבה. אם כן, הרשב"א מתיר כיבוי אף בדבר שאין דרכו בכך, שהרי פה הוא אינו משתמש בעצם הכיבוי לבשל אלא על ידי הכיבוי מונע מהאוכל להישרף; ואולי יש לומר שהוא סובר כרמב"ן³⁰, שחכמים גזרו בכל מה שלא קשור באופן ישיר לאוכל נפש..

ועיין בשולחן ערוך הרב (תצה, ב) שכתב: "וכן הבערה, אף על פי שאינה נעשית בגוף האוכל... מכל מקום כיון שהיא מתקנת את האוכל - שהרי ענין הבערה הוא הוצאת האש או שמרבה האש, וגוף האש זו, שהוציא או שהרבה, היא המתקנת ומבשלת את האוכל - הרי גם היא בכלל מלאכת אוכל נפש". משמע שסובר, דמהאי טעמא חשיב ממש אוכל נפש. אולם עיין בהסברו של הרב אוירבך זצ"ל לדבריו שם ט, א; ובשני הסבריו זו לקושיה שם ט, ב.

30. הרמב"ן במלחמות (יא, א בדפי הרי"ף ד"ה אמר): הרי"ף פסק כרבי יהודה במכשירין, ומיהו מדבריהם לא רצו להתירם אלא כפי מה שהם קרובים לאוכל נפש. ולכן התירו גריפת התנור מפני שמיוחד לאוכל נפש. והשחזת הסכין התירו רק בשינוי, כיון שיכול לשאול משכן. אבל כיבוי הבקעת כדי שלא יתעשן הבית וכבוי הנר מפני דבר אחר, אף על פי שהן צורך כל נפש, לא רצו להתיר מכשיריו.

מכל מקום מבואר מדבריו, דלא אמרינן "מתוך" מאוכל נפש למכשירין. אולם מהרי"ן (יז, ב בדפי הרי"ף ד"ה ומקשו) משמע שאומרים "מתוך" מאוכל נפש למכשירין.

בביצה לא, ב - כתוצאה מסתירה במשנה - אומרת הגמרא: "חסורי מחסרה והכי קתני אין מבקעין עצים... ולא מן הקורה שנשברה ביו"ט, אבל מבקעין מן הקורה שנשברה מערב יו"ט, וכשהן מבקעין אין מבקעין לא בקרדום ולא במגל ולא במגרה אלא בקופיץ". והקשה על כך הרי"ן:

למה התירו לבקע אפילו על ידי שינוי, והא מכשירין שאפשר לעשותן מערב יו"ט נינהו? ותירץ הראב"ד ז"ל³¹, דכיון דאי אפשר לבשל ולאפות בלא עצים, עשו אותו כדיכת מלח שהתירו אותה על ידי שינוי. ולי נראה, כל שהוא נהנה מגופו של דבר כאוכל נפש עצמו הוא³², ולא דמי למכשירין שאין אדם נהנה מן המכשירין עצמו, כסכין ושפוד ותנור, אלא ממה שהוכשר על ידיהם. מה שאין כן בעצים שנהנה מהן בעצמן, שעושה מהן מדורה ומתחמם כנגדה, וכיון שבקען לעשות מדורה - שרי, אף על גב דאפשר מאתמול אף לבשל בהם - שרי משום "מתוך". ומיהו כיון שמבקעין לצורך עשיית כלים לא התירו לבקע אלא על ידי שינוי³³.

מדברי הרי"ן משמע, שאנו מתירים "מתוך" מאוכל נפש למכשירין (לצורך אוכל נפש): מתוך שהתרנו לבקע עצים לצורך חימום - שהרי הוא אוכל נפש, כי כל גופו נהנה ממנו - לכן התרנו לעשות מדורה לבשל בה.

אולם מהראב"ד משמע שאינו סובר כרי"ן. וזה לשון הרמב"ם (ד, י):

אין מבקעין עצים ביו"ט לא בקורדום ולא במגל ולא במגירה אלא בקופיץ ובצד החד שלו, אבל לא בצד הרחב מפני שהיא כקורדום. ולמה אסרו בקורדום וכיוצא בו? שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, שהרי אפשר היה

31. כתב הבי"ח (תקא ד"ה כתב הרי"ן): "יוטעם זה אינו אלא לפי דעתו ודעת הרמב"ם, (א, ח) ששחיקת תבלין מכשירי אוכל נפש הוא. אבל לפי דעת הסמ"ג, שסובר שדיכת מלח אוכל נפש ממש הוא... וכן היא דעת הרשב"א בתשובה בסימן תרפד - אם כן אין מכאן ראיה למכשירין". ועיין ברמ"ד (א, ח), בהסבר שיטת הרמב"ם במכשירין.

32. וכן כתב הרשב"א בחידושיו לשבת (לט, ב ד"ה בית הלל מתירים).

33. עיין בבית יוסף סימן תקא ד"ה וכתב, קושיית מהרי"י אבוהב על טעמו של הרי"ן. ועיין בב"ח ד"ה עוד, שתירץ קושייתו. ועיין עוד במגן אברהם סימן תקא ס"ק ג; ובמחצית השקל שם; ובסי' סוף ס"ק ב.

לו לבקע מערב יו"ט. ולמה לא נאסר הביקוע כלל? מפני שאפשר שיפגע בעץ עבה ולא יכול להבעירו וימנע מלבשל, לפיכך התירו לבקע בשינוי.

והשיג הראב"ד על טעמו של הרמב"ם וכתב את הטעם המובא בשמו ברי"ן. מכל מקום, חן הרמב"ם והן הראב"ד אינם סוברים כרי"ן.

האבני נזר (שו"ת סימן טז) כתב שכך שיטת רש"י. וסיכם (בסי"ק ו):

העולה מדעת רש"י דאמרינן "מתוך" מאוכל נפש למכשירין. דכיון דאמרינן "מתוך" אפילו באין צורך כלל, המכשירין אינם מגרעים (גרועים). וכן משמע ברמב"ם (א, ט), שכתב דשחיקת תבלין חשיב מכשירין ומותר משום שיש בו חסרון אם נעשה מבערב. ותמוה, חדא דהא הרמב"ם לשיטת הרב המגיד פוסק כרבנן, דמכשירין אפילו אי אפשר מערב יו"ט אסורין, ואיך התיר פה? ... אלא דהרמב"ם לטעמיה, דאמרינן... מתוך שהותרה טחינת חטים ביו"ט מן התורה ואין איסור רק מדרבנן כיון שאפשר מערב יו"ט, ועל כן התירו בתבלין שאי אפשר מערב יו"ט, וכן התירו במלח על ידי שינוי, דמתוך שהותרה באוכל נפש הותרה גם שלא לצורך כלל, והוא הדין במכשירין.

וקשה לשיטה זו: מדוע אסרנו לכבות הנר מפני דבר אחר? ויש לומר, שאין במלאכת כיבוי משום אוכל נפש. וזה לשון הרמב"ם (ד, ו):

ומותר לעשן תחת הפירות כדי שיוכשרו לאכילה כמו שמותר לצלות בשר על האש, וממתקין את החרדל בגחלת של מתכת אבל לא בגחלת של עץ מפני שהוא מכבה.

מהרמב"ם משמע, שאין במלאכת כיבוי צורך אוכל נפש. ובבישרא אגומרי נסביר, שהאש נכבית ממילא והוא אינו מתכוון לכיבוי.

אולם על פי מה שביאר הרמ"ך ברמב"ם, שדין תבלין הרי הוא כאוכל נפש ונקרא "מכשירי אוכל נפש" כיון שהוא רק ממתק ואינו אוכל נפש ממש, אי אפשר ללמוד ממנו לשאר מכשירין, ואם כן כל בנינו של האבני נזר נופל, ואין ראיה מהרמב"ם שאומרים "מתוך" מאוכל נפש למכשירין.

גם ראייתו מרש"י והרמב"ם, שאומרים "מתוך" באין צורך, כלל ולכן נתיר מכשירין - זה אינו, שהרי על פי מה שביארנו לעיל גם רש"י והרמב"ם הצריכו זיקה ליו"ט, ואם כן מכשירין אכן גרועים ואין להתירם מכוח "מתוך" מאוכל נפש.